

Brandt Klawitter, 23. juli 2022

I Jesu navn. Siden jeg fikk dagens tema, Kristus i Det gamle testament, har jeg vurdert mye frem og tilbake hvordan jeg skulle gå frem! Ikke fordi det finnes så lite å si om temaet; nei, tvert imot! Hvor skulle man kunne begynne? Jeg landet til slutt på å se på noe av det jeg har lært gjennom min egen forskning i kirkehistorie – og spesielt i forbindelse med Luther og 1. Mosebok. Hvorfor det? Om ikke annet, har Luther hjulpet meg å forstå sannheten av Jesu ord: at det er Han som står sentralt i Bibelen og hvordan det hele handler om Ham. Det inkluderer naturlig nok også 1. Mosebok, hvor selv *Abraham frydet seg til å se Jesu dag.* (Joh. 8:56)

Jeg vet ikke hvordan det har vært med dere, men forbindelsen mellom Det gamle og Det nye testament og hvor og hvordan Kristus finnes i Det gamle testament er ikke alltid så lett å se. Som barn lærer man kanskje om de ulike profetiene. Man synger – ikke minst til Advent og Jul – om dette temaet, spesielt med salmer som “O kom, o kom, Immanuel.” Samtidig kan det virke som om avstanden mellom Jesus og Det nye testament, på den ene siden, og Det gamle testament, på den andre, er ganske stor.

For meg var det også tilfellet når det gjaldt 1. Mosebok. Selv om jeg kan huske at søndagsskolelæreren min en gang forklarte hvordan Abrahams ætt i 1. Mosebok (jf. 22:17-18; Gal. 3:16) ikke var ætlinger [dvs. ætt i flertall], men én ætt, Kristus, og selv om jeg også mener å ha hørt om hvordan profetien om kvinnens Ætt i 1. Mos. 3:15 handlet om Jesus, handlet historiene om patriarkene først og fremst om deres troskap i å følge etter Gud. Det vil si, Kristus var ikke sentral i forståelsen min. Kanskje kan du også relatere til en slik tolkning.

Det er ikke så rart om man konkluderer slik. Hvis du leser populærlitteratur eller sitter i undervisningssaler rundt omkring, er det usannsynlig at du kommer til å bli presentert at Kristus er Det gamle testamentes og 1. Moseboks hjerte. Selv på presteskolen er jeg ikke helt sikker på hvor tydelig denne forbindelsen ble gjort. For meg var det faktisk først da jeg begynte å lese Luther etter prestestudiet at historien begynte å falle på plass, nemlig, at Kristus er 1. Moseboks hjerte og sentrum.

Kristus og skapelsen

Hva har vi på overflaten i 1. Mosebok? Vi begynner, naturlig nok, med skapelsesberetningen. Hvis vi tenker på den apostoliske trosbekjennelse tenker vi kanskje først og fremst på Gud Faderen. *Jeg tror på Gud Fader, den allmektige, himmelens og jordens skaper.* Men hva skjer hvis vi går litt dypere – kanskje til og med med ordene fra Den nikenske trosbekjennelse? Her finner vi at det hele er litt mer komplisert. Der leser vi: *Jeg tror ... på én Herre, Jesus Kristus ... han som alt er skapt ved.* Ja, og hvis vi skulle grunne på beretningen i 1. Mosebok 1 bare et øyeblikk ville vi legge merke til at Guds virksomhet i de første tre versene faktisk er litt komplisert. Der har vi Gud, Guds Ånd, og Guds ord: *I begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden. Og jorden var øde og tom, og det var mørke over det store dyp, og Guds Ånd svevet over vannene. Og Gud sa ... (1. Mos. 1:1-*

3a) Til dette kan jeg tilføye at Den nikenke trosbekjennelse også viser til Åndens rolle. Den sier at Den Hellige Ånd *er Herre og gjør levende*.

Når det gjelder Luther, har jeg lenge hatt inntrykket av at han tenkte mye og dypt rundt dette temaet, som han gjorde med så mange andre temaer i Bibelen. Han nøyde seg ikke bare med en overfladisk lesning, men grunnet virkelig på den – sannsynligvis dag og natt (jf. Sal. 1:2). Luther selv bekrefter dette inntrykket. Han kommenterte en gang: «I noen år har jeg lest gjennom Bibelen to ganger i året. Hvis du forestiller deg bildet av Bibelen som et digert tre og hvert eneste ord som en liten kvist, har jeg ristet hver kvist fordi jeg ville kjenne hva det var og hva det betydde.» (LW 54:165) På lignende måte sa han en gang, «Jeg leste flittig Bibelen. Noen ganger har jeg grunnet på en viktig setning en hel dag.» (LW 54:14)

Ofte har jeg mistenkt at en av disse tankene som Luther grunnet på måtte ha vært Kristi deltakelse i skapelsen. Han ville ikke være tilfreds med bare en overfladisk forståelse av trosbekjennelsens sannhet. Nei, han ville grundig ta for seg Bibelen og forsøke å forstå. Slik skjer det at han oppdager at *Kristus* er helt sentral i Guds skapervirksomhet! Når han leser 1. Mosebok 1 og 2 tenker han på mange ulike skriftsteder, men kanskje først og fremst på ordene fra Johannes evangelium: *I begynnelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. Han var i begynnelsen hos Gud. Alt er blitt til ved ham, og uten ham er ikke noe blitt til av alt som er blitt til.* (Joh. 1:1-3) Men ikke bare det! Også flere andre Bibelvers, som for eksempel, Kolosserbrevet 1:16: *For i ham er alt blitt skapt, i himmelen og på jorden, det synlige og det usynlige ... Alt er det skapt ved ham og til ham.*

Ja, *alt* er skapt og holdt i gang ved Guds Ord, Kristus. Som det står i salme 29: *Herrens røst bryter sedertrær ... Herrens røst slinger ut kløvde Flammer av ild. Herrens røst får ørkenen til å skjelve ... Herrens røst får hindene til å føde og gjør skogene bare.* (Salme 29:5-9) Vi kunne fortsette med disse tankene, men jeg tror poenget er klart: Det er ingen overdrivelse å se spesielt Kristus midt i skapelsen. Kanskje derfor kaller Peter Kristus for *livets høvding*, et ord som kan også forståes som «kilde» eller «opphavsmann» (jf. Apg. 3:15).

1. Mosebok er imidlertid en stor bok og vi har så langt bare sagt noen ord om de første to kapitlene. Hva skjer derifra? Videre kommer syndefallet. Luther så i det et forferdelig fall som aldri virkelig kan oppfattes. Det utleverer mennesket til død og fordømmelse. Det forgifter hvert aspekt av det menneskelige liv. Slikt sett er vi utlevert til syndens tyranni og styre over fornuft, følelsesliv, og hjerte. Så dypt er det at mennesket – oss inkludert – aldri selv kunne har fridd seg fra dets død-virkende makt. Her må det også nevnes at det ikke hadde vært noen reformasjon uten Luthers gjenoppdagelse av syndens alvor. Det var faktisk akkurat den forståelsen som drev Luther til fortvilelse, for så videre til Kristus og Guds nåde. Og, når det gjelder 1. Mosebok er det akkurat det – Kristus – Luther finner allerede i syndefallets kjølvann, i 1. Mosebok 3:15.

Adam, Eva og Den lovede Ætt

Hva skjedde i 1. Mosebok 3:15? Eva hadde allerede spist frukten av treet til kunnskap om godt og ondt. Adam gjorde det òg. Nå ble de tatt i deres skam, løgn, og synd. De var fanget i virkeligheten av at de nå *visselig* måtte dø. For en forferdelig virkelighet! Snart ville Herren

Gud erklære til dem hvordan alt i livet ville bli forvandlet, frustrert under syndens forbannelse. Ekteskap, familieliv, arbeid – alt ble gjort vanskelig og strevsomt. Nettopp dette skulle være menneskets virkelighet helt til døden, hvorpå det skulle vende tilbake til jordens støv. Der var det ikke mye lys å finne! Akkurat før Gud erklærte disse forbannelsene, kom Han imidlertid med et annet budskap. Herren begynner straffeutmålingen ikke med forbannelse, men med et løfte. *Da sa Herren Gud til slangen: Fordi du gjorde dette, skal du være forbannet fremfor alt fe og fremfor alle markens dyr. På buken skal du kripe, og støv skal du ete alle ditt livs dager. Fiendskap setter jeg mellom deg og kvinnen, mellom din ætt og hennes ætt. Han skal knuse ditt hode, og du skal knuse hans hæl. (1. Mos. 3:14-15)*

Vi ville nok vanligvis bare skimme gjennom disse versene. Adam og Eva derimot ville nok ha grepet godt fatt i disse ordene. Ifølge Luther, ville de helt sikkert ha forstått at i disse ordene fikk de det største tenkelige løftet. Her fikk de intet mindre enn løftet om en Frelser som ville seire over fienden – slangen – som hadde virket så mye elendighet på jorden. Med å forklare dette verset, sier Luther:

Denne første trøsten, denne kilden av all barmhjertighet og brønnen av alle løfter, tok våre første foreldre imot med største oppmerksomhet. De skjønnte at uten dette løftet ville forplantning fortsette blant mennesker og levende vesener, men bare som en forplantning til død. Så ble gaven som Gud ga naturen vår [dvs. evne til å formere seg] enda større. Den ble til og med hellig. For nå er det håp som tilknyttet forplantning om at Satans hode skal være knust, ikke bare for å knuse tyranniet hans, men for å vinne det evige livet for vår natur – det som gikk tapt på grunn av synd. (LW 1:191)

Ja, Luthers poeng er at Kristus-løftet ble tilknyttet menneskelig seksuelt liv. Og Luther tilføyer: nå må Satan ha frykt for ethvert nytt menneskeliv, enhver ny baby som skulle komme til verden i tilfelle den skulle bli hans erkefiende.¹ Og, i motsetning til Kristus som elsker liv og er livets opphav er Luther helt klar på det faktum at Satan er det helt motsatte.

Det er verdt å merke seg at dette sentrale løftet om Kristus, *protoevangeliet* eller det første evangelium, ikke var klart i middelalderen. I tusen år hadde den vestlige kirken først og fremst forstått verset i forbindelse med kvinnen selv – noe som vanligvis ble tolket i forhold til Maria. Det var bare med Luther og gjenoppblomstringen av Hebraisk-kunnskap at Luther skjønnte at verset grammatisk sett ikke kunne vise til noe kvinnelig. Nei, det pekte frem til en kvinnens ætt som skulle være mannlig. Og hvis verset ikke skulle tolkes i forbindelse med Maria, var dets betydning ganske ofte skjult av allegoriske forklaringer, som skjedde, for eksempel, med Augustin og andre kirkefedre. Ved nøye bibellesning og oppmerksomhet på detaljene introduserte Luther en ny tolkning. Han forsto at frelsens løfte var satt i forbindelse med menneskets fortsettelse, ja med forplantning. Slik ble kvinnens forbannelse, nemlig, *at*

¹ "This hatred and wrath of Satan the Lord predicts in this passage when He makes mention of the enmity that has been established. With his malicious hatred Satan first sought the woman's Seed among all the nations and peoples of the entire world. Then, when the promise was conveyed to the descendants of Abraham, we see how he tried in devious ways to obstruct it. And the tribe of Judah, to which the Lord finally conveyed it, was visited and troubled by countless horrible misfortunes, until it finally appeared to be entirely destroyed and uprooted. At about the time Christ was to be born poor Mary was living far from Jerusalem in the insignificant little town of Nazareth, while in Jerusalem wicked men were the rulers. Therefore this tribe is correctly compared to a dead trunk. Nevertheless, because God cannot lie, that hopeless root brought forth a shoot." (LW 1:195)

hennes møye skulle bli meget stor i hennes svangerskap og at det var med smerte at hun skulle føde, satt i forbindelse med håp. Det var nettopp gjennom dette arbeidet og disse vanskene at frelse skulle komme til verden. En dag skulle det skje at en som skulle fødes, Frelseren, skulle knuse slangen. Det er intet annet enn nettopp dette håpet som gjennomsyrrer hele 1. Mosebok og Det gamle testament for Luther. Det må sies, forresten, at 1. Mosebok 3:15 er det hyppigst-refererte verset i Luthers *Forelesninger om 1. Mosebok* og at 1. Mosebok 1:28, *Vær fruktbar og bli mange* ikke ligger så veldig langt bak. Et tredje vers er Rom. 15:4: *Alt som før er skrevet, det er skrevet til lærdom for oss!*

I tillegg så Luther mye mer i dette løftet enn man kanskje ville se med første øyekast. For eksempel forstod Luther løftet som en skjult åpenbaring om hvordan Messias ville komme til verden for å frelse. Med å merke seg at Frelseren kun skulle være *kvinnens Ætt*, så han implisitt at løftet inneholdt en meget stor viktighet. Dette var en realitet som først århundrer senere skulle presiseres ved Jesaja i det han forutså at kvinnens Ætt skulle fødes av en jomfru! Enda mer: i kvinnens Ætt og dens strid mot slangen og slangens ætt ser Luther hele evangeliet: At Gud selv, Kristus, skulle komme for å utfri mennesket fra dets fiender.

Men så et spørsmål: hadde Luther rett? Kan vi virkelig si at kvinnens Ætt er den rette tolkningsnøkkelen for å forstå 1. Mosebok og Det gamle testament? Luther selv venter ikke lenge med å gi videre bevis. Allerede i det neste kapitelet finner vi et nytt spor. Med 1. Mosebok 4:1 ville de fleste bibeltolkere i dag ikke finne noe særlig interessant. Det gjengis oftest på følgende måte: *Adam holdt seg til sin hustru Eva, og hun ble med barn og fødte Kain. Da sa hun: Jeg har fått en mann ved Herren. (4:1)* Luther la imidlertid merke til at ordet som brukes på hebraisk i forbindelse med «Herren» ikke er helt klart. Det kan enten forstås som en preposisjon (dvs. med, ved, gjennom, osv.) eller en artikkel (dvs. den/det). Det utgjør en stor forskjell hvilken av disse to man velger! Hvis det sist-nevnte er tilfellet (som Luther mente) kan man oversette verset slik: *Adam holdt seg til sin hustru Eva, og hun ble med barn og fødte Kain. Da sa hun: Jeg har fått en mann, Herren.* Ja, hvis man forstår at Den lovede Ætt er hovedhistorien i 1. Mosebok, så blir det naturlig å tenke at verset henviser til Evas håp, til Frelseren. Luther er ikke helt alene med en slik oversettelse. Det finnes messianske Jøder den dag i dag som er helt overbevist om at verset peker på Evas håp om at Kain skulle være Frelseren. De oversetter verset på akkurat den samme måten som Luther gjorde.

Men, for å gå litt videre, hva gjør vi med de ulike beretningene som følger i 1. Mosebok? Hvordan forholder disse seg til profetien om kvinnens Ætt? Luther mener allerede senere i det samme kapitelet at patriarkenes tro setter søkelys på Den lovede Ætt. Når vi kommer til 1. Mosebok 4:26 og leser at, etter Enosj ble født, *begynte de [patriarkene] å påkalle Herrens navn*, forklarer Luther at *Herrens navn* skulle forstås som en henvisning til Kristus. Ja, og litt senere, med Noahs fødsel og navn – som betyr «trøst» – hadde også Lamek et lignende håp som Eva tidligere hadde hatt.

Før vi hopper over syndefloden, er det vært å nevne at selv om Luther vanligvis ikke er entusiast for allegoriske tolkningsmåter når det gjelder Bibelen er han ikke spesielt avvisende når det gjelder å trekke en sammenligning mellom arken og Kristus. Han legger merke til

sammenhengen mellom en menneskelig kropp og arkens størrelse. Ikke minst merker han seg entreen fra arkens side og spydets merke som også gikk inn i Kristi side.

Abrahams Ætt: Verdens velsignelse

Vi vender oss snart til Abraham. Først kan det imidlertid være nyttig for oss å gi et raskt overblikk over strukturen i 1. Mosebok.

Kort oppsummert består første del av skapelse og fall, Adam til Noah. Så har vi Noah og sønnene hans. Så snevrer boken seg inn for å gi oppmerksomheten til bare én mann og hans etterkommere: Abraham (Teras sønn). Vi merker oss dermed at det må være noe viktig med denne mannen!

Hva oppdager vi med Abraham og etterkommerne hans? Vi ser de mange opp- og nedturene i familielivet. Ekteskapsproblemer, løgn og bedrageri, strid om arvegods, seksuelle synder, hungersnød, flykt, arbeidsvansker, dårlig arbeidstilstand, familiestrid og splid, misunnelse, mord, og menneskehandel. Sett under ett kan vi ikke si at det tegnes et særlig bra bilde. Det er imidlertid spesielt her – midt iblant et rotete familieliv – at Luther finner det (egentlig Den) som hjelper å forstå og ordne hele historien: Jesus.

La oss nå ta for oss patriarkenens patriark, hvor historien begynner, med Abram boende i et hus med sin familie hvor avgudsdyrkelse var en realitet. Josva minner oss om nettopp dette når han sier: *Så sier Herren, Israels Gud: Fedrene deres, blant dem Tarah, Abrahams og Nakors far, bodde i gammel tid på den andre siden av elven. De dyrket fremmede guder. (Jos. 24:2)* For Luther var denne forhistorien til Abram ingenting mindre enn et vitnesbyrd om Guds nåde for syndere. Ja, da giften fra Nimrods (jf. 1. Mos. 10:8-9) avgudsdyrkelse hadde tatt over nesten hele verden kalte Gud Abram ut av sin fortapte eksistens. Videre viser Gud med denne beretningen at Han ikke skammet seg over å inkludere en så stor synder i Jesu slektstavle.

Vi bør kanskje også tilføye noe som er av største trøst for de små og spredte kristne flokkene her i Norden: Luther forstår patriarkenens kirke som en liten og ydmyk flokk. Den besto av ingenting større enn en hus- (eller kanskje mer presist, telt-) menighet, av Abram, hans familie og etterkommere. Slik var menigheten, midt iblant en verden som var oversvømt med avgudsdyrkelse.

For å fortsette med Abram, bør vi ikke bare notere oss Guds nådige kall til ham, men at med å kalle ham hadde Gud også utrustet ham med vidunderlige løfter. Det er verdt å nevne at Luther ikke forestiller seg at Guds røst kom til Abram som torden fra klar himmel. Nei, Luther mener at Gud brukte prekenembetet, ordets forkynnelse, for å kalle Abram. Luther, som var nøye med tallene i Bibelen, hadde regnet ut at Noahs sønn, Sem, fortsatt var i live da Abram ble kalt. Så holder han det for sannsynlig at Gud brukte Sem og at Abram, ved Sems røst og preken, hørte Guds ord, selve Kristi kall, om å forlate sitt land og sin familie. Dessuten er det med det samme kallet at Abram fikk løftet om Kristus, kvinnens Ætt. *Og Herren sa til Abram: Dra bort fra ditt land og fra din slekt og fra din fars hus til det landet som jeg vil vise deg! Jeg vil gjøre deg til et stort folk. Jeg vil velsigne deg og gjøre ditt navn*

stort, og du skal bli en velsignelse. Jeg vil velsigne dem som velsigner deg, og den som forbanner deg, vil jeg forbanne. Og i deg skal alle jordens slekter velsignes. (12:1-3)

Det er denne siste setningen Luther fokuserer på: *Og i deg skal alle jordens slekter velsignes.* Luther spør: «Men nå følger det løftet som bør skrives med gylne bokstaver og opphøyes i språkene til alle folk, siden det tilbyr den evige skatt ... Hvis, som ordene klart tyder på, dette løftet strekker seg ut til alle nasjoner, eller jordens slekter, hvem annen har skjenket ut denne velsignelsen blant nasjonene enn Guds Sønn, vår Herre Jesus Kristus?» (LW 2:260) Ja, siden det er klart at dette løftet på sett og vis er menneskelig (gjennom Abraham selv) men også et løfte som overgår det menneskelige i det det gjelder alle mennesker (dvs. det er guddommelig), finner Luther allerede her et vitnesbyrd om Kristi menneskelige og guddommelige natur. Denne oppfatningen blir bare klarere i lyset av enda tydeligere profetier – for eksempel i 1. Mosebok 22:18 og løftet at *i Abrahams ætt (ett-tall) skal alle jordens folk velsignes.*

Men, bør vi forholde oss til en slik Kristus-sentret tolkning når det gjelder Abraham? Som svar på dette bør det være ubestridelig at Guds løfte til Abraham hadde Kristus i blikket. Paulus gjør dette helt tydelig i Galaterbrevet 3:16 når han forklarer at i Abrahams ætt (ett-tall) – Messias! – skulle alle verdens slekter velsignes. Dessuten, har Luther Jesu ord når det gjelder Abrahams håp. Jesus sier hos Johannes: *Abraham, deres far, frydet seg til å se min dag. Og han så den og gledet seg. (Joh. 8:56)* Men så kommer et videre spørsmål: kan en slik Kristus-sentret lesning av 1. Mosebok hjelpe til med å gi mening til resten av 1. Mosebok med alle sine vanskelige familiehistorier og tilknyttede temaer?

Med det kan vi vende oss til noen av de mer sensitive temaer i 1. Mosebok, som, for eksempel, flerkoneri, omskjærelse, eller litt usedvanlig måter å sverge en ed på. Det som er interessant er at for Luther er det nettopp disse temaer som viser til og peker på Kristus og løftet om ham. Hendelsene rundt Hagar gir oss et veldig godt eksempel på nettopp dette. Vi husker at selv om Abram og Sarai hadde adlydt Herrens røst og gått til Kanaan, var det ikke noe snakk om noe barn selv etter ti år med venting! Det var ikke bare løftet om at Abram skulle bli til et stort folk som ble satt i fare, men selve løftet om Den lovede Ætt. Derfor ville de selv finne en løsning. De ville hjelpe Gud, på en måte. Her noterer Luther at Abraham slett ikke var en kåt gammel mann, slik som noen kanskje ville forestille seg. Nei, hendelsen ble fremprovosert da Sarai (som selv er priset i Bibelen; jf. 1 Pt. 3:5-6) oppfordret mannen sin til å gå inn til Hagar slik at løftene – spesielt det største løftet om Frelseren – ikke skulle bli til intet. *Og Sarai sa til Abram: Se, Herren har nektet meg barn. Jeg ber deg, gå derfor inn til trellekvinnen min. Kanskje jeg kunne få et barn ved henne. Og Abram gjorde som Sarai sa. (1. Mos. 16:2)*

Det er imidlertid ikke bare beretningen om Abram, Sarai, og Hagar som kan forklares og får dypere betydning ved løftet om Kristus. Når vi kommer til 1. Mosebok 17 og omskjærelse, oppdager vi at også denne skikken har sin endelige betydning i Kristus. Det kan nevnes at, ifølge den greske historikeren, Herodotus som skrev ca. 450 f.Kr., fantes det andre folk i den gamle verden – både Egypterne og andre fra Arabia og Afrika – som hadde en lignende skikk. Og dog, etter Bibelen må vi konkludere med at det bare var Abram og hans

etterkommere som fikk den fra Gud, og det som et guddommelig paktstegn som skulle observeres på den åttende dagen.

I Det nye testament tilegner Bibelen ingen videre betydning til omskjærelse. Det vil si; i Kristi kjølvann har også denne skikken blitt fullført og oppfylt, akkurat som alle de andre lovens krav. Omskjærelse var imidlertid et veldig viktig tegn i Det gamle testament. For Luther var omskjærelse intet annet enn en preken om lov og evangelium. Det var ikke bare en markering av at man tilhørte et visst fellesskap. Nei, det var også et særs åpenbart tegn på synd og omvendelse. Det var også et tegn som pekte på svaret på synd. For, i det Abram og etterkommerne hans fikk dette tegnet, fikk de også et tegn som forutså Kristi komme. Omskjærelse – og vedkommende kroppslens funksjon i forplantning – peker på sin egen måte på Den lovede Ætt som skulle komme fra Abrams lender.

Luther sier:

[Gud påbyr] at omskjærelse utføres på et mest uanstendig område – på et område som man neppe kan tenke om – og mye mindre snakke om – uten å fornærme anstendighet. Likevel betyr det ikke bare at vi elendige syndere ble unnfanget og født i begjær, men også at Ætten som ble lovet til Abraham skulle komme. Han ville ikke bare være velsignet og uten synd og lyst, men Han ville òg velsigne alle slekter. (LW 4:231)

Når det gjelder omskjærelsens åttende dag, er det også interessant å legge merke til at Luther – på samme måte som vi så med Noahs ark – ikke hastet med å avvise datidens allegoriske betydning som for lengst hadde slått røtter i kirken: dvs. at den åttende dagen symboliserte nytt liv og oppstandelsen. Om sant skal sies, virker det som om Luther er ganske fornøyd med en slik forståelse som viser til Kristus, selv om han ellers kunne være rask til å avvise slike allegoriske tolkningsmåter. Han sier:

[Lombard og andre lærere] hevder at omskjærelse ble utsatt til den åttende dagen siden i oppstandelsen – som betegnes ved den åttende dagen – skal vi bli fullkommen omskjæret slik at vi er frie fra hver eneste synd i verden.

Det er ikke bare tilfellet at vi ikke avviser denne tanken, men vi bekrefte den gjerne som guddommelig og lærd. På en allegorisk måte betyder den åttende dagen det fremtidige livet, for Kristus hvilte i graven på sabbaten – dvs. på den sjuende dagen – men stod opp igjen på dagen etter sabbaten – dvs. på den åttende dagen som samtidig er begynnelsen på en ny uke ... For Kristus, gjennom sin død, har endt tidens uker og på den åttende dagen kom inn til et annet liv, et hvor dager ikke telles, men hvor bare en evig dag uten natt finnes. (LW 3:141)

Fordi vi ikke har mye tid igjen, skal vi bare kort bemerke om 1. Mosebok 22 –hvor Abraham ofrer Isaak – at også denne hendelsen for Luther er et bilde av Kristi egen lydighet og offer. Isaak bærer veden for offeret, han er fullkommen lydig, og stedet selv – Moriah – er etter tradisjonen intet annet enn Jerusalem hvor Kristi eget offer skulle finne sted. Ja, væren som ble fanget i busken er, for Luther, et videre bilde som fremstiller Kristus som det stedsfortredende offerlammet.

Man skulle kanskje tro at det nå ikke kunne finnes flere tegn på Jesus i historien om Abraham. Da kjenner man imidlertid ikke Luther! Ja, selv i Abrahams siste dager finner vi spor som peker på Kristus. Vi har beretningen om når Abraham sender sin eldste tjener for å finne en kone til Isaak. Før tjeneren drar bort, forlanger Abraham noe litt rart av ham, nemlig at tjeneren skulle sverge ved hans, dvs. Abrahams, «hofte». Dette uttrykket er egentlig bare en fin måte å peke på området nedenfor beltet og ovenfor knærne på! Uten å gå for mye inn på detaljene, vet man at «hofte» eller «lender» virker som en eufemisme på hebraisk. Det vil si, det som skjer her er litt klossete. Hvorfor skulle vi ha det med i en hellig bok? Luther peker imidlertid stadig på at Den hellige Ånd er kysk og anstendig når Han taler om slikt. Slik er det at under den tilsynelatende uanstendighet at Luther finner Kristus igjen. Luther husker at Bibelen noen ganger snakker om «hofter» eller «lender» i forbindelse med dem som senere skulle komme. I 1. Mosebok 46:26 står det: *Alle disse som kom med Jakob til Egypt, som var ætlingene hans [bokstavelig: av lendene hans] ...* Eller når Bibelen sier *Gjennom Abraham er også Levi, han som ellers selv mottar tiende, blitt ilagt tiende! For han var ennå i sin fars lend da Melkisedek møtte ham. (Heb. 7:9-10)* Når man så husker at en ed i Bibelen sverges ved en som er større enn en selv (jf. Heb. 6:16), må man konkludere med at den ellers veldig rare hendelsen her får sin betydning. Eden som Abraham påla tjeneren sin, var ved Den lovede Ætt – Kristus – siden Kristus allerede da var i lendene eller «hofte» til Abraham. Vi opplever akkurat den samme skikken når Jakob krever at Josef skulle sverge litt senere (jf. 1. Mos. 47:29).

Vi kunne fortsette med å snakke om Luthers tolkning av de mange ulike hendelsene med Isaak og Rebekka og så Jakob og hans koner. Men, jeg ville tro at poenget allerede er ganske klart. Under alle disse hendelsene er den røde tråd for Luther Den lovede ætt. Den forklarer Isaaks forbønn for Rebekka når hun ikke får barn. Den er nøkkelen til å forstå profetien om at den eldste av tvillingene skulle tjene den yngre (jf. 1. Mos. 25:21) og også nøkkelen til hvorfor Rebekka senere hjelper Jakob til å lure Isaak slik at *han* får velsignelsen istedenfor Esau. Og det samme gjelder det som skjer med Jakob og hans koner. Den forklarer Tamars handlinger i 1. Mosebok 38. Den forklarer det sterke ønsket Jakobs koner har til å få barn. Ja, og helt til slutt i kapittel 49 er dette forklaringen for profetien og de store ord som gjelder Juda: *Kongespil skal ikke vike fra Juda, ikke herskerstav fra hans føtter, inntil fredsfyrsten – Sjilo – kommer og folkene blir ham lydige. (1. Mos. 49:10)*

Til slutt vil jeg gjerne nevne et siste aspekt av Luthers forståelse av Kristus i 1. Mosebok. Vi har allerede sett på Kristus som skaper. Vi har hørt hvordan løftet om Kristus er bokens sentrale historie for Luther. Vi har sett hvordan ulike hendelser kan tegne et bilde av Kristus, slik som da Abraham måtte ofre Isaak. Også om Kristi tilstedeværelse hos patriarkene er det mye som kan sies. Man kunne nevne Kristus i forbindelse med fordømmelsen av Sodoma og Gomorra, når teksten sier: *Da lot Herren det regne ned over Sodoma og Gomorra svovel og ild fra Herren, ut av himmelen. (1. Mos. 19:24)* Man kunne også nevne henvisningen til Kristus da Jakob skulle velsigne Josefs sønner, når han sa: *Den Gud som var Abrahams og Isaks Gud – for hans åsyn vandret de – den Gud som var min hyrde fra jeg ble til og inntil denne dag, Den Engel [dvs. Kristus] som forløste meg fra alt ondt, han velsigne guttene (1. Mos. 48:15-16)* og dermed viste til at Kristus hadde beskyttet ham gjennom hele sitt liv.

La oss konkludere med historien om Jakob mens han er på veien tilbake til Kanaan, natten før han skulle treffe Esau etter så mange år. Du husker at han sendte kona og barna sine over Jabbok og så gikk tilbake for å være alene. Mens han var der, kom plutselig en Fremmed for å angripe ham. Hensikten til Den Fremmede virket å være å drepe Jakob og de to ender opp med å bryte med hverandre hele natten. Luther påpeker at dette ikke bare var en fysisk kamp, men at Jakob samtidig slet med det faktum at han tidligere hadde stjålet velsignelsen fra Esau. Han kunne ikke være helt sikkert på at han eide den. Kanskje skulle Gud gjengjelde ham for det han hadde gjort med å ta livet hans?

Mens natten forløp, skjedde det at hverken Jakob eller den Fremmede klarte å seire over den andre. Så hendte det at den Fremmede rørte Jakobs hofteskål slik at han mistet evnen til å bruke et av benene. Tenk på det! Hvis du skulle bryte med en som ville drepe deg og plutselig miste evnen til å kjempe på en skikkelig måte. Det er en veldig farlig situasjon! Da ville du til slutt ligge der hjelpeløs med døden i vente. Her skjer imidlertid noe merkelig. Jakob fortsetter. Man kan se for seg at den nå nesten hjelpeløse mannen bare er i stand til å klamre seg fast til den andre – brytingen må nesten ha gått over til en slags klem. Og så, mens Jakob nekter å gi slipp, får Jakob seieren og velsignelsen bekreftet av den Fremmede: selve Herren Jesus, ifølge Luther (og her også litt Caspari).² Det er i Jakobs hjelpeløshet at patriarken vinner seieren med Gud og får velsignelsen! For et bilde av tro, frelse, og Frelseren. Nei, når det gjelder Gud er det ikke med menneskets makt eller gjerninger at mennesket får seierskransen, men når troen holder fast på Jesus.

Jeg tror vi kan sette strek for i dag. Det er mye å grunne på her! Jeg håper også at foredraget har gitt litt inspirasjon til å søke og oppdage mer av det som beskrives hos Lukas, når han forteller om Jesu vandring med disiplene sine på Emmausveien: *Og han begynte fra Moses og fra alle profetene og forklarte for dem i alle Skriftene det som er skrevet om ham. Amen.*

² Her se: C.P. Caspari, «Jakobs Kamp med Gud», i *Af populære forelesninger over Patriarchernes Historier i første Mosebok*, 2. Oplag (Christiania: Jacob Dybwads Forlag, 1872).